Radoslav J. Šubić

BÁCSKA FALUSI LAKOSSÁGÁNAK MIGRÁCIÓJA MINT AZ AGROTECHNIKA FEJLŐDÉSÉNEK KÖVETKEZMÉNYE

I. BEVEZETŐ

Bácska Jugoszlávia legjelentősebb mezőgazdasági vidéke, amely a legtöbb mezőgazdasági terméktöbbletet termeli. Éppen ezért Bácskában jut a legnagyobb mértékben kifejezésre az agrotechnika fejlődése, és ennek következtében a földműves lakosság migrációja.

A háború utáni társadalmi-gazdasági változásokkal, valamint a föld társadalmasításával létrejöttek a korszerűbb és a belterjesebb mezőgazdasági termeléshez szükséges alapvető feltételek. Jugoszláviában Bácska területét hasznosítják legnagyobb arányban mezőgazdasági termelésre, s itt előretört a korszerű, különösképpen az öntözéses termelés. Az eddigi, aránylag egyoldalú gabonatermelési jelleget fokozatosan meg kell szüntetni, hogy mielőbb korszerűsödjön a mezőgazdasági termelés, s megfelelő helyet és szerepet kell biztosítani az állattenyésztésnek mint a legdinamikusabb mezőgazdasági ágnak.

Bácskában 20 község (város és nagyközség) van 163 településsel; a 8956 négyzetkilométernyi területén 1971-ben a 325 221 háztartásban 987 284 lakos élt, s ebből 478 664, vagyis 48,48 százalék férfi volt. Egy négyzetkilométerre átlag 110 lakos jutott, egy háztartás pedig átlag 3,03 lelket számolt. A népsűrűség növekedőben van, de nem minden községben szaporodik a lakosság száma. Jelentős a faluból a városba, különösen a gazdaságilag fejlett központok felé irányuló migráció.

A magánszektor Bácskában 1972-ben a földterület 60,21 százalékát, míg a szántóföldek 63,43 százalékát birtokolta. A társadalmi közösség közvetlen érdeke, hogy ilyen nagy földterületen nagy teljesítményű mezőgazdasági termelést szervezzen meg. Jelentős társadalmi intézkedések történtek a magánszektor termelésének fejlesztésére, azonban a pozitív eredmények ellenére az nagymértékben lemarad a társadalmi szektorban elért eredmények mögött.

II. BÁCSKA MEZŐGAZDASÁGÁNAK JELLEGZETESSÉGEI

Bácska mezőgazdasági földterületeinek nagyarányú felhasználása, a messze földön híres termékenysége és kedvező összetétele rendkívüli természeti adottságot képez, amely korszerű agrotechnika és technológia alkalmazásával jó alap a mezőgazdasági termelés fejlesztésére.

A természeti adottságot és az agrotechnikát belterjesebben használja ki, illetve alkalmazza a társadalmi, mint magánszektor. Ezért a társadalmi szektoron összehasonlíthatatlanul magasabbak a terméseredmények. A társadalmi közösség érdekei és haladása megköveteli, hogy Bácska természeti adottságai magasabb termelékenységgel és korszerűbben legyenek kihasználva, ami azt jelenti, hogy a mezőgazdasági magánszektornak meg kell közelítenie a társadalmi szektorban elért termelési eredményeket. Ez azonban elképzelhetetlen a birtokok felaprózottsága és a hagyományos termelési, illetve gazdasági viszonyok közepette. Emiatt új, korszerűbb módozatokat kell keresni a magántermelők társulása és a magán-, illetve a társadalmi szektor közötti különböző társastermelési viszony megteremtésére.

A társadalmi szektor a mezőgazdasági földterület 36,93 és a szántóföld 36,56 százalékával rendelkezik. Ez az arány rendkívül kedvezőtlen a belterjes és nagy termelékenységű társadalmi felhasználás szempontjából. A falu szocialista átalakításának folyamatában a birtoklási arány fokozatosan változik a mezőgazdaság társadalmi szektora javára. Ez a folyamat azonban aránylag lassú, és ezért lehetővé kell tenni annak felgyorsulását. A társadalmasítás és a szocializálás megvalósításához megvannak a leglényegesebb feltételek, s azok felhasználásával kell társadalmilag és gazdaságilag irányítani a kívánt folyamatokat, hogy a jelenlegi magánszektor 2000-ig fokozatosan és túlnyomórészt társadalmivá váljon. A jelenlegi társadalmi-gazdasági folyamatokat, a magántermelők életkorát és más lényegbevágó tényezőket figyelembe véve ez a számítás teljesen reálisnak tűnik. A század végén fennmaradó, jelentéktelen számú gazdaságból álló magánszektornak szorosabb gazdasági-termelési kapcsolatra kell lépnie a mezőgazdaság társadalmi szektorával annak céljából, hogy azzal egyforma szintű eredményeket érjen el. E folyamat megvalósulása érdekében a társadalmi közösségnek megfelelő feltételeket kell teremtenie.

1. Az agrotechnika és a technológia tökéletesítése

Bácskában a technológia minden mezőgazdasági ágazatban nagyjából azonos. Emiatt a termelékenység növelése is azonos tendenciát mutatott. Bácska mezőgazdaságának műszaki fejlődésében azonban eltérő volt a leglényegesebb tényezők hatása a mezőgazdasági termelés fejlődésének különféle szakaszaiban és szféráiban. A vidék mezőgazdasági termelé-

sének korszerűsítésében különösen jelentős tényező volt a gépesítés. Az új energetikai bázis alapján fejlődtek, tökéletesedtek a gépi termelési sorok egyes mezőgazdasági ágazatokban, és azok jelentős mértékben csökkentették a termeléshez szükséges emberi munkát.

Összehasonlításképpen említjük meg: Bácskában valaha egy ember lófogattal naponta fél hektár földet szántott fel mindössze 18 centiméter mélyen. Ma egy ember traktorral naponta 5—10 hektárt szánt fel a munkagép erejétől függően. A fenti adatokból megállapítható, hogy tíz-húszszorta megnövekedett a teljesítmény. Ezen túlmenően is reális az a törekvés, hogy tovább növeljék a vontatógépek erejét, ami elkerülhetetlenül növelni fogja az emberi munka termelékenységét.

Bácskában a búza — az egyik hagyományos, legelterjedtebb növényi kultúra — vetésére valaha például összehasonlíthatatlanul több emberi munkára volt szükség, az aratásról nem is szólva. Ezt a következő adatok szemléltetik legjobban: valamikor a négy ló vontatta kévekötő, amelyet két ember látott el, naponta 2 hektáron végezte el a munkát, a kévék keresztberakása 1 hektáron másfél napot (másfél ember), a behordás és a kazalbarakás 2,5 napot igényelt (2,5 ember); a cséplést pedig 24 ember végezte. A cséplőgép napi teljesítménye 150 métermázsa búza, illetve 5 hektárnyi termés cséplése volt, s ezen felül a szérűből a szalmát is el kellett hordani, és kazalba kellett rakni. Ma az Universal kombájnnal egy ember óránként egy hektárnyi búzát arat és csépel, míg a mag elszállítása hektáronként másfél órát igényel (a szalmát bálákba kötve később szállítják el). Az Universal arató-cséplő ugyanolyan teljesítményre képes a kukorica betakarításakor, mint a búza és más gabonafélék aratásakor.

A gabonafélék termesztésében a magas szintű termelékenységet a termelési folyamat teljes gépesítésével érték el. Segítségével jelentős mértékben csökkent a termeléshez szükséges emberi erő, és munkaerő-fölösleg keletkezett a növénytermesztésben.

Az ipari növénytermesztésnek gépesítési foka Bácskában sorrendben a második helyen van. Amíg az Universal kombájnnal a napraforgó szedésében jobb eredmények születnek, mint a búza aratásában, addig a cukorrépa betakarítása három szakaszban folyik három gép segítségével: 1. répaszedés — egy ember — egy hektár — egy óra, 2. répafejezés — egy ember — egy hektár — egy óra, 3. rakodás — három ember — 1 hektár — három óra.

A korábbi időszakhoz viszonyítva az ipari növények termesztésének jelenlegi gépesítési rendszere nagy haladást jelent a termelékenység növelése és az emberi munka csökkentése terén, mint ahogyan az a gabonafélék esetében látható.

A belterjes takarmánynövények termesztése Bácskában a gépesítés és a termelékenység tekintetében a harmadik helyen áll. Nagy fogyatékosság a föld megmunkálásához szükséges teljes gépsor hiánya. Ez az állattenyésztés hátrányos helyzetének következménye, ami csökkentette az érdeklődést, és nem hat ösztönzőleg.

Bácskában a főzelékféle termesztésében legalacsonyabb a termelékenység, legkisebb arányban gépesített, s ennek következtében az még mindig aránytalanul sok emberi munkát igényel. A gépesítés kérdése szoros kapcsolatban van a beérés problémájával. Ezt a kérdést ma már sikeresen oldják meg világszerte és nálunk is. A nagyvilágban zöldbab-, borsó-, uborka-, paradicsom- stb. betakarító kombájn van, s már hazánkban is alkalmazzák azokat.

A bácskai ültetvények jelentéktelen száma és tipizáltságának hiánya miatt a gyümölcs- és szőlőtermesztés problémáival nem foglalkozunk.

Bácska állattenyésztése a pozitív hagyományok és a kétségtelen haladás ellenére — amely főleg a társadalmi szektorban ment végbe —, még mindig nem érte el a lehetséges és kívánatos szintet a termelés technológiája, a komplex gépesítés és a munka termelékenysége tekintetében. Kivételt képeznek a társadalmi szektorban levő, egyelőre kevés számú farmok, amelyeken tovább lehet fejleszteni a technológiát, illetve növelni a termelékenységet és a termelést.

Bácskában 1972-ben a legfontosabb mechanizáció 13 636 traktorból és 2881 kombájnból állt. Amennyiben a megállapított átlag alapján terveznénk, akkor 100 hektáron szükség lenne 1,47 traktorra és 0,71 kombájnra, illetve 100 hektáronként összesen 160 lóerőre.

2. *A növénytermesztés*

Bácska mezőgazdaságában a növénytermesztés a legfőbb tevékenység, amely a társadalmi szektoron a mai jugoszláviai feltételek közötti legfejlettebb agrotechnika és a legkorszerűbb technológia alkalmazásával folyik. A magánszektor e tekintetben elmarad mögötte.

A fontosabb növényi kultúrák vetési struktúrájában évek óta a legnagyobb területet a kukorica- és a búzavetések foglalják el.

Kis területen termesztenek ipari és takarmánynövényt, ami kétségtelen bizonyítéka annak, hogy még mindig nem eléggé belterjes a termelés, s ennek jellegére főképpen a magánszektor nyomja rá bélyegét. A haladás és az általános társadalmi érdek megköveteli a helyzet mielőbbi megváltoztatását. Szilárdabb és belterjesebb mezőgazdasági termelés biztosítására van szükség, a megfelelő társadalmi-gazdasági intézkedések és a korszerű agrotechnika és tehnológia alkalmazásával Bácska egész területén. E vidéken még mindig jelentéktelen földterületet öntöznek az arra alkalmas 490 000 hektáron, jóllehet ismeretes, hogy az öntözés sokban hozzájárul a mezőgazdasági termelés belterjesebbé tételéhez. Változtatni kell továbbá a növényi kultúrák vetésterületének jelenlegi arányán, több takarmány-, valamint ipari növényt és főzelékfélét kell termeszteni.

Bácskában korszerű vegyszeres növénytermesztés folyik. Az agrokémia alkalmazása intenzívebb, teljesebb és a társadalmi szektoron szakszerűbb, mint a magántermelőknél.

Bácskában 1972-ben összesen 31 124 vagon műtrágyát, vagyis hektáronként 441 kilogrammot használtak fel. Amennyiben Bácska egész vetésterülete a társadalmi szektorhoz tartozna, a számítások szerint évente 49 384 vagon műtrágyát, vagyis hektáronként 700 kilogrammot használnak fel. Ebben az esetben 18 260 vagonnal, azaz hektáronként 259 kilogrammal többet szórnának el belőle. Évezredünk végéig valószínűleg nem fog növekedni a hektáronként használt műtrágya mennyisége, hanem az összetételükben levő aktív anyagok koncentrációját fogják növelni.

A vegyi növényvédőszerek alkalmazása tekintetében Bácskában hasonló a helyzet, mint a műtrágya használata terén.

Bácska termékeny szántóin a korszerű agrotechnika és agrokémia alkalmazásával, valamint az emberi munkaerő befektetésével országos viszonylatban kiemelkedő eredmények születnek a növénytermesztésben. A magánszektor terméshozamok jóval elmaradnak a társadalmi szektorétól.

Amennyiben azonban Bácska összes szántóföldje társadalmi tulajdonban lenne, illetve annak termelési módját alkalmaznák a magánszektorban is, jóval nagyobbak lennének a terméshozamok és a termelés is.

Ha a növényi kultúrák vetésterületének jelenlegi aránya mellett társadalmi termelés folyna Bácskában, sokkal több mezőgazdasági terméket lehetne termelni:

— búzából	2 019 258	métermázsát
— kukoricából	8 139 153	”
— cukorrépából	665 782	”
— napraforgóból	224 418	”
— lucernából	1 005 531	”
— burgonyából	1 552 663	” stb.

A felsorolt adatok azt bizonyítják, mennyivel többet termel a társadalmi szektor, továbbá érzékeltetik, milyen lehetőségek vannak a nagyobb és belterjesebb termelésre Bácska növénytermesztésében.

Bácskában a búza, a kukorica és a napraforgó termesztését nagy mértékben gépesítették és leegyszerűsítették ezek termesztésének technológiáját. A területi egységenként befektetett munkát reálisan 10 órára lehet csökkenteni hektáronként a búza és a napraforgó esetében, míg húsz órára egy hektár kukorica termesztésében. Ilyen szintű termelékenység mellett, természetesen a fenti arányban növekszik a terméshozam is.

3. Az állattenyésztés a mezőgazdasági termelés belterjességének fokmérője. Jugoszláviában a 100 hektárra eső állatállomány száma nem kielégítő. A száz főnyi lakosságra eső átlag azonban már kedvezőbb. Az állattenyésztés belterjessége azonban hazánkban még mindig a reális lehetőségek szintje alatt van.

A kedvezőtlen gazdasági helyzet következtében a belterjes állattenyésztés rendkívüli feltételei Bácskában még közel sincsenek kihasználva. En-

nek következtében Bácska mezőgazdasági termelése sem eléggé belterjes, nincs a kívánatos és lehetséges szinten. Ezt a megállapítást megerősíti az alábbi táblázat:

A szarvasmarhák és a sertések száma Bácskában 1972-ben

Az ÖSSZES BIRTOKON			AZ ÖSSZES BIRTOKON		
ÖSSZESEN	üsző	tehén	ÖSSZESEN	tenyészkoca	hízó
206 647	91 811	73 460	869 670	89 405	359 475

A fenti táblázat alapján és Bácska mezőgazdasági földterülete nagyságának ismeretében kiszámítható az egy területi egységre eső állatállomány. Egy tenyészjószágot általában 400 kilogrammosnak számítanak. Bácskában 1972-ben a mezőgazdaság mindkét szektorában összesen 783 293 hektrányi mezőgazdasági földterületet tartottak nyilván (szántóföld, kert, gyümölcsös, szőlő, és legelő). Ugyanabban az évben Bácskában összesen 206 647 tenyészmarha volt. Ebből következik, hogy 0,27 szarvasmarha jutott egy, illetve 27 szarvasmarha száz hektárra, továbbá 89 405 tenyészkoca és 359 475 hízó volt, vagyis 0,14 sertés egy, illetve 14 sertés jutott száz hektárra a társadalmi és magánszektorban együttvéve.

Ha összeadjuk a tenyészmarhák és a sertések számát (27+14=41), láthatjuk, hoggy a mezőgazdaság mindkét szektorán 1972-ben összesen 41 tenyészjószág jutott 100 hektárra. A jugoszláv átlag ma 35 jószág 100 hektáron. Mint látható, Bácskában a jugoszláv átlagnál több jószág jut száz hektárra, azonban mégsem lehetünk elégedettek, ha figyelembe veszszük, hogy ez Jugoszláviának a mezőgazdasági termelésre legalkalmasabb vidéke.

Ezen a megállapításon nem változtatna lényegesen, ha a fentiekhez hozzáadnánk a juhok és a szárnyasok számát, amit ezúttal szándékosan figyelmen kívül hagytunk. Bácskában úgyszólván jelentéktelen juhtenyésztés folyik, a szárnyasok tenyésztése pedig a falusi lakosság mellékfoglalkozása. Ennélfogva a juh és a szárnyasok tenyésztése nem képez jelentős tételt e téma lényegének boncolgatásában. Annak ellenére, hogy a ló mezőgazdasági munkaerő, Bácskában nagymértékben csökken a száma, mert nem kifizetődő a tartása.

Általános érdek tehát, hogy társadalmi-gazdasági intézkedésekkel megszilárdítsuk az állattenyésztés helyzetét az országban és ezzel Bácskában is. A szilárd és a tenyésztésre serkentőleg ható jószágárak elősegítenék az állattenyésztés fejlődését, s hogy elfoglalja azt a helyet, amely a korszerű életben és a bácskai ideális feltételek között megilleti. A meglévő öntözőrendszerek intenzívebb használatával és újak kiépítésével Bácska kitűnő takarmánybázishoz jutna, ami a belterjes állattenyésztés legfontosabb feltétele. A bőséges takarmány hozzájárulna ahhoz,

hogy fokozódjon az üszőhizlalás és általában a hústermelés, valamint a tejtermelés stb.

Bácskában az állattenyésztés elmarad a növénytermesztés mögött, és ennélfogva kevesebb munkást foglalkoztat. Az összeírás összehangoltságának hiánya miatt nincs adat arról, hányan dolgoznak Bácska állattenyésztésében. Ezért számtani művelettel kell kiszámítani. A rendelkezésre álló adatok szerint Vajdaságban 1971-ben a mezőgazdaság társadalmi szektorában dolgozók 36 százaléka állattenyésztéssel foglalkozott. Ha ezt az arányszámot Bácskára alkalmazzuk, akkor láthatjuk, hogy a mezőgazdaság mindkét szektorában dolgozó 166 364 főnyi aktív lakosságból 59 890 személy az állattenyésztésben dolgozik. Az állattenyésztésben foglalkoztatottak számát kizárólag a társadalmi szektorban lehet pontosan kimutatni, a magánszektorban ez lehetetlen, tekintettel arra, hogy az állattenyésztés rendszerint mellékfoglalkozás. Emiatt a felsorolt adatok némi módosításra szorulhatnak.

A mai feltételek között a vizsgált birtokokon végzett számítások szerint az állattenyésztés társadalmi szektorában 91 szarvasmarha (üsző) és 171 sertés jut egy dolgozóra. Ugyanott a termelési folyamat műszaki szempontból még mindig nincs kellő mértékben tökéletesítve és gépesítve. A kedvezőtlen gazdasági helyzet és az állattenyésztés pillanatnyi távlatnélkülisége miatt a fiatalok nehezen és nem szívesen helyezkednek el az állattenyésztésben, s emiatt az e gazdasági ágban foglalkoztatottak életkora 35—50 év között mozog.

Amennyiben Bácskában az állattenyésztés 2,60-szorosára növekedne, akkor is elegendő volna a jelenleg ebben az ágazatban foglalkoztatottak száma. Az intenzív és megnövekedett termelés felölelné az állattenyésztésben fellelhető jelenlegi munkaerő-fölösleget, ami azt jelenti, hogy változatlan maradna a foglalkoztatottak száma és a lakosság e részének természetes szaporulata a mezőgazdaságon kívüli tevékenységben helyezkedne el.

Az élelmiszertermelés növelése iránti szükséglet, valamint a fogyasztásra kerülő élelmiszerek összetételének arányában mutatkozó javulás a világban és nálunk is megnövekedett, és intenzívebb mezőgazdasági termelést követel elsősorban az állattenyésztésben. A korszerű társadalom eme elvitathatalan és elengedhetetlen törekvése mellett kifejezésre jut egy jelentős ellentmondás. Állandóan csökken a termőterület, különösen a városi települések terjeszkedése, ipari létesítmények, csatornák, utak, távvezetékek stb. építése miatt.

A növényi kultúrák vetésterületi arányának változásával Bácskában növekedni fog az ipari növények, a jószágtakarmány, a főzelék- és gyümölcsfélék termesztése. Ily módon belterjesebbé válik a mezőgazdasági termelés és a termőföld kihasználása, s több kitűnő mezőgazdasági-élelmiszeripari terméket fognak előállítani annak érdekében, hogy pozitív értelemben vett változások következzenek be a fogyasztott élelmiszerek aránya terén.

4. *A foglalkoztatottak száma a mezőgazdasági termelésben.* Bácska

mezőgazdaságában a foglalkoztatottak számának bizonyos sajátosságai vannak. A mezőgazdasági termelés általában munkaigényesebb, mint sok más mezőgazdaságon kívüli tevékenység. Mint ahogyan az eddigi elemzésekből kiderül, Bácskában a mezőgazdasági termelés gépesítésének tényezői csökkentették a területegységenkénti, illetve jószágonkénti munkaigényt. A munka termelékenységének növekedése a mezőgazdasági termelésben és a foglalkoztatottak számának csökkenése eltérő ütemben és különböző szinten történt a különböző mezőgazdasági ágazatokban. Amennyiben Bácskában a mezőgazdasági termelés dinamikusabban fejlődne, intenzívebben csökkenne a foglalkoztatottak száma, a munkaerő-fölösleg pedig a mezőgazdaságon kívüli tevékenységekben helyezkedne el, a faluról a városba igyekezve. Ez a folyamat nem fejeződött be, hanem folytatódik a haladással összhangban és állandó jellege van, s meggyorsítható az agrotechnika tökéletesítésével és a mezőgazdaságon kívüli tevékenységek fejlesztésével.

Bácska mezőgazdaságának belterjesebbé tételében a munka termelékenységének növekedésére és a munkaerő-szükséglet csökkentésére az agrotechnika fejlődése gyakorolta az alapvető hatást. Ebben a folyamatban jelentős tényező volt továbbá a bácskai szántóföld termékenysége, a jószágtenyésztés növekedése, illetve a hektáronkénti hozamnövekedés és a tenyészjószág gyarapodása.

III. BÁCSKA FALUSI LAKOSSÁGÁNAK MIGRÁCIÓJA

1. A megráció mint a gazdasági fejlődés következménye. Bácska gazdaságának fejlődése jelentős társadalmi változásokat hozott, ami a munkaerő és a lakosság összetételének megváltozásában nyilvánul meg. A strukturális változásokat a munkaerőnek és a lakosságnak a faluról a városba, illetve a mezőgazdaságból a gyáriparba és más tevékenységekbe való migrációja okozta. A munkaerő átömlése a mezőgazdaság hagyományos szektorából a korszerű szektorba a modern gazdasági fejlődés törvényszerűsége. Ezzel párhuzamosan a korszerű gazdálkodásban a munkaerő szakképesítése is folyik.

Bácskában 1970-ben és 1971-ben 24 044 személy változtatott lakhelyet, nagy többségük a faluból a városba távozott. Az 1961—1971-es időszakban Bácskából ideiglenes külföldi munkára 22 043 személy ment, vagyis az aktív lakosság 5,22 százaléka. Ez azt jelenti, hogy az említett tízéves időszakban évente átlag 2 204 személy ment dolgozni külföldre. Bácskában a lakosság természetes szaporulata 1971-ben 13 községben pozitív (3271 személy), 7 községben pedig negatív volt (—155 személy), összesen 3116 fő.

A felsorolt adatok alapján megállapítható, hogy Bácskában a faluról a városba több személy távozott, mint amekkora a lakosság természetes

szaporulata. Évenként átlag 912 személlyel kevesebben mentek Bácskából külföldi munkára, mint amekkora a természetes szaporulat. A gazdasági fejlődés folyamatában a termelési kapacitások és a munkaerő-tartalék közötti területi összehangolatlanság megszüntetése nálunk a munkaerő klasszikus migrációjával történik. Ez az összehangolás azonban a termelési kapacitások kihelyezésével is megoldható, amennyiben annak megvannak az indokolt gazdasági feltételei, beleértve az egyes gazdasági régiók közötti megfelelő munkamegosztást is. A mi gazdaságunkban más és korszerűbb megoldások egész sor akadályba ütköztek. Bácska gazdasági programjának összehangolásakor a jövőben a célszerű megoldásokat mindkét módszer megfelelő alkalmazásában kell keresni.

A mezőgazdaságból a mezőgazdaságon kívüli tevékenységekbe irányuló gazdasági migráció a legmunkaképesebb lakosságot öleli fel. Ezzel párhuzamosan folyik a földműves lakosság korosztály és nemek szerinti szelektálódása is. Ez az elöregedést és a nők számának növekedését hozza magával a mezőgazdasági munkaerőnél. Azonban mint ahogyan a gazdaságon kívüli tevékenységekben sem mellékes, hogy milyen minőségű az oda áramló munkaerő, ugyanúgy a mezőgazdaság és annak fejlődése szempontjából sem mellékes, hogy milyen munkaerő marad keretében.

2. *A munkalehetőséget nyújtó központok felé irányuló migráció.* Bácska mezőgazdaságában nagy munkaerő-tartalék van. Az agrotechnika tökéletesítésével a tartalék munkaerő-fölösleggé válik, amely a mezőgazdaságból és a faluról a munkalehetőséget nyújtó központokba igyekszik, a gyáriparban és más tevékenységekben kínálkozó munkalehetőségek után kutatva. Bácskában ez a migráció spontán, s számos pozitív és negatív következményei vannak.

A mezőgazdaságból és a falvakból való távozás és a mezőgazdaságon kívüli tevékenységekben való elhelyezkedés felöleli Bácska földműves háztartásainak minden kategóriáját a magántulajdonban levő mezőgazdasági birtok nagyságára való tekintet nélkül.

Az agrárterületek lakosságának megfogyatkozása nem csak Bácskára és Jugoszláviára jellemző, az egy univerzális folyamat, amelyen keresztülmegy minden ország minden társadalmi rendszerben.

A népszámlálás adatai szerint Bácska földműves lakossága az összlakosság számához viszonyított 46,51 százalékról 33,58 százalékra csökkent az 1961—1971-es időszakban.

Bácskában a falusi lakosság zöme főleg két okból szűnik meg földművesnek lenni: a) örökre elhagyja a mezőgazdaságot és a faluról a városba távozik, b) a mezőgazdaságon kívül helyezkedik el, azonban megtartja a magántulajdonban levő mezőgazdasági birtokát, mint kiegészítő jövedelemforrást. Eközben a volt földművesek gyakran továbbra is a faluban maradnak, vagy csak ott vannak, s a városban dolgoznak.

A falusi településeken az urbanizáció, a városiasodás folyamata megy végbe és növekszik a társadalmi életszínvonal. Ily módon csökkennek a különbségek a falusi és a városi életfeltételek között. A korszerű közle-

kedési hálózat lehetővé teszi, hogy a munkaerő a faluról utazhasson a munkalehetőséget nyújtó központokba, a gyáriparban vagy más tevékenységekben levő munkahelyére. A munkaerő a következő okokból utazik lakóhelyétől a munkáltató központig: az elhelyezkedés és a nagyobb jövedelem, illetve a gazdasági helyzetének javítása céljából a felaprózott mezőgazdasági birtoknak, mint kiegészítő jövedelemforrásnak a megtartása miatt, továbbá mivel nincs lehetősége a városban lakásproblémájának a megoldására stb.

Bácskában a következő községekből megy a legnagyobb számú munkaerő lakóhelyén kívül dolgozni: Temerin, Zsablya, Titel, Kishegyes, Hódság stb. A statisztikai adatok alapján nem lehet pontosan megállapítani, hogy a településén kívül foglalkoztatott munkaerő a tágabb értelemben vett község kereteiben vagy szélesebb gravitációs területen dolgozik-e. Temerin, Zsablya és Titel mindennap utazó munkásait földrajzi helyzeténél és közelségénél, valamint gazdaságának összetételénél fogva főleg Újvidék, Vajdaság legnagyobb munkáltató központja fogadja be.

A munkaerő napi migrációja ma minden város fejlődésének kísérő jelensége. Amennyiben az abszorpciós központ iparilag fejlettebb, abban az esetben intenzívebb a munkaerő ingázása. Ily módon a mezőgazdaságban mutatkozó munkaerő-fölösleg nyomást gyakorol a városokra és a mezőgazdaságon kívüli tevékenységek fejlődésére. A munkaerő és a foglalkoztatási lehetőség közötti egyensúly létrehozása céljából a városokba irányuló bevándorlás mellett tanúi vagyunk a munkaerő ingázásának, amely a korszerű gazdasági folyamatok és fejlődés sajátos formája.

3. A faluról a városba irányuló migráció és a munkáltató központok kommunális problémái. Az urbanizáció a társadalmi-gazdasági fejlődés szerves folyamata, s az emberiség nagyon jelentős és összetett problémájává vált. A lakosságnak a faluról a városba irányuló átözönlése világszerte egyre intenzívebbé válik a legújabb korban is, és egyes nyugati országokban a kritikus pontig jutott.

Ettől a problémától nem mentesek a szocialista társadalmi berendezésű országok sem, jóllehet azok oldják meg legsikeresebben.

Az urbanizáció mint az iparosiasodás, az agrotechnika korszerűsödésének és más tényezőknek a következménye, Jugoszláviában valamivel enyhébb formában veti fel ezeket a problémákat.

Szerbia háború utáni iparosodása meggyorsította az urbanizációt és a háború előtti 17,5-ről 1971-ig mintegy 36 százalékra növelte a városi lakosság arányszámát. A háború utáni időszakban Szerbia városi lakossága több mint kétszeresére növekedett, s a városok befogadták a köztársaság abszolút lakosságnövekedésének mintegy 90 százalékát.

Szerbia urbanizációjának szintje a tetszetős növekedés és a hatalmas fejlődés ellenére sincs kellő szinten. A köztársaságban Kosovo urbanizációjának volt legnagyobb üteme, azonban e téren mégis elmarad szűkebb Szerbia mögött. Az urbanizáció üteme Vajdaságban volt a legsikeresebb.

A falusi lakosság spontán migrációját a faluról a városba az agrártúl-

népesedés és a lakosság földművelő jellegének megszűnése okozta. A városba irányuló migráció olyan méreteket öltött, hogy szabály szerint meghaladta a társadalom lehetőségeit, mind a foglalkoztatás, mind a lakáskérdés megoldása terén.

Az 1948—1971-es időszakban egyre növekedett a városi lakosság, száma, ugyanakkor csökkent a falusi lakosság. Ezt az alábbi táblázat is bizonyítja:

Bácska városi lakosságának arányszáma az 1948—1971-es időszakban

	1948.	1953.	1961.	1971.	Az urbanizáció növekedésének mutatószáma (1971/1948)
A VÁROSI LAKOSSÁG ARÁNYA %-BAN	44,29	44,72	47,31	52,10	117,63

Bácskában a városi lakosság kisebb arányban növekedett, mint Vajdaságban. Ez az arány Szerbiához viszonyítva kicsiny.

A felépítményhez tartozó létesítmények fejlettségi szintje és száma Bácska településein külön jelentőséggel bír az urbanizáció tekintetében. A bácskai községeket korszerű szárazföldi úthálózat és vasút köti össze. Vízi úttal csak négy község: Szabadka, Topolya, Kishegyes és Temerin nincs összeköttetésben.

Bácska falusi lakosságának migrációs folyamatai elsősorban a munkáltató központok felé irányulnak. Minél nagyobb és vonzóbb a központ, annál nagyobb nyomást gyakorolnak rá. A vonzóerőt főleg a következők képezik: a megélhetés biztonsága, a munkalehetőség neme, a jövedelem mértéke, az utódok távlatai, a magasabb életszínvonal stb. Ezek szerint a falusi lakosság a legnagyobb nyomást azokra a központokra (Újvidék, Szabadka) gyakorolja, melyeknek a legnagyobb városrendezési-kommunális problémái vannak. Ennek következményeit nem mérték fel idejekorán, s így azoknak spontán jellegük volt. A jövevények által gyakorolt nyomás (az amúgy is szegényes felépítményre) lelassította a tipikus városi problémák megoldását. Emellett Bácska városi lakosságának növekedését nem kísérte a felépítmény megfelelő ütemű építése, új munkahelyek megnyitása, a lakáskérdés megoldása stb. Emiatt annyira kifejezett az eltérés a városok népessége és társadalmi-gazdasági funkcióik között, s ezt legjobban a migrációra kényszerülők érezték meg.

4. A külföldre irányuló gazdasági migrálás. A munkaerő ésszerű foglalkoztatásának időszaka, amely az egész országra jellemző volt, Bácskában sajátos jelleget öltött. A mezőgazdaság gazdálkodási feltételeinek szakadatlan romlása miatt igyekezett a földműves lakosság nagy számban

munkát találni a másodlagos és harmadlagos tevékenységekben. A természetes szaporulat mellett más vidékek lakossága is nyomást gyakorolt a városokra. A helyzetet súlyosbította, hogy kevés beruházást eszközöltek a gazdaságban, s hogy nagyon alacsony foka volt a termelőerők felszereltségének. Ezenfelül a reform megkövetelte a munkaerő ésszerű kihasználását, minek következtében nem csak megszűnt az új munkaerő alkalmazása, hanem még a foglalkoztatottak száma is csökkent, különösen a mezőgazdaság társadalmi szektorában, ahol ma is munkaerő-fölösleg van. Bácskában, Vajdaság alkotó részében, jegyezték fel a foglalkoztatás csökkenésének leghosszabb időszakát, s ez megerősíti e vidék már említett sajátosságát. A foglalkoztatás problémái évről-évre nőttek és egyre összetettebbé váltak. Ezek voltak a legjelentősebb okok, amelyek miatt Bácskában megnövekedett a munkakeresők száma.

Bácskából 1969-ben, 1970-ben és 1971-ben ment el a legtöbb munkás külföldi munkára. Többségük Nyugat-Németországban, Ausztriában, Franciaországban, Hollandiában, Svédországban, Svájcban stb. dolgozik. Főleg férfi és fiatal, 20—35 éves munkaerőről van szó, és több mint 50 százalékuk falusi származású.

Külföldi ideiglenes munkavállaláson főleg férfiak vannak. Foglalkozás szerint legtöbbjük gyáripari vagy ehhez hasonló munkás, valamint földműves stb. Érdekes adat az is, hogy a külföldi munkán levő személyek 21,44 százaléka eltartott volt.

A Tartományi Foglalkoztatási Intézet dokumentációja szerint az 1971-es népszámlálástól 1974. december 31-éig Bácskából külföldi ideiglenes munkavállalásra ment még: 1972-ben 2905, 1973-ban 3821, 1974-ben 149 személy, összesen 6875-en.

A szakképzett dolgozók külföldre való távozása miatt nagy károkat szenved hazánk, mert elmenetelükkel kárba vész a képzésükre és szakképesítésükre költött pénz.

IV. BÁCSKA FALUSI LAKOSSÁGA MIGRÁCIÓJÁNAK SZABÁLYOZÁSA

A lakosság munkába állítása az elsődleges, másodlagos és harmadlagos tevékenységekben sokban függ a termelőerők fejlődésétől. A gazdasági fejlődés folyamatában a fejlett, illetve a fejlődő országokban az aktív lakosság száma a legnagyobb mértékben az elsődleges tevékenységekben (mezőgazdaság) csökken, s legnagyobb mértékben a harmadlagos (szolgáltatások) és a másodlagos tevékenységekben (gyáripar) növekszik. Az aktív lakosság összetételében történő változások a gazdasági fejlettségtől és egyes országok fejlődési útjának sajátosságaitól függnek.

Hogyan alakult Bácska aktív lakosságának összetétele az 1961—1971-es időszakban, az alábbi táblázatból látható:

Bácska aktív lakosságának foglalkozás szerinti összetétele 1961—1971-ben

A TEVÉKENYSÉG	1961	1971
Elsődleges tevékenység	49,98	38,40
Másodlagos tevékenység	15,93	19,33
Harmadlagos tevékenység	20,35	24,64

A táblázat adatai azt mutatják, hogy Bácskában tízéves időszak alatt (1961—1971.) 11,58 százalékkal csökkent az aktív lakosság száma az elsődleges tevékenységekben, viszont a másodlagos tevékenységben 3,40, a harmadlagos tevékenységben pedig 4,30 százalékkal növekedett. Az említett csökkenés ellenére Bácska aktív lakosságának még mindig igen magas az arányszáma az elsődleges tevékenységben, viszont kifejezetten alacsony a harmadlagos tevékenységben.

A jelenlegi és a további gazdasági fejlődés alapján Bácskában csökkenni fog az elsődleges tevékenységben foglalkoztatottak száma, ugyanakkor növekedni fog a fejlődéssel összhangban a másodlagos és a harmadlagos tevékenységben.

Az agrotechnika szakadatlan korszerűsítése és a termelékenység növekedése következtében a mezőgazdaságban és Bácska falvaiban csökkenni fog a munkaerő-szükséglet. E folyamat mellett, melynek ütemére kihatással van a másodlagos és harmadlagos tevékenység fejlődése, a termelés társadalmasításával jelentős munkaerő-fölösleg jelentkezik, amely ma Bácska mezőgazdaságában tartalékként szerepel. A munkaerő-fölösleg állandó nyomást gyakorol, és felvetődik a kérdés, merre kell irányítani migrációját. A társadalmi közösség kötelessége biztosítani az össz gazdaság tervszerű és összehangolt fejlődését, s nemkülönben e probléma egyidejű megoldását biztosítani oly módon, hogy a mezőgazdaságban jelentkező munkaerő-fölösleg migrációját a kívánt irányba terelje.

1. A másodlagos és harmadlagos tevékenység fejlesztése a városi településeken. A gazdasági fejlődés foylamatában az iparosításnak sokoldalú funkciója van, többek közöt tehermentesíti a mezőgazdaságot a munkaerő-fölöslegtől és lehetőséget teremt zavartalan fejlődéséhez, megteremti továbbá az előfeltételeket a harmadlagos tevékenységek fejlesztésére is. Az említett pozitív hatása ellenére, mint ahogyan az már megállapítást nyert, mégsem tehermentesítette Bácska mezőgazdaságát a munkaerő-feleslegtől.

A gyáripar és kooperánsaink fejlesztése a városi települések fejlődésének alapvető feltétele. Ebből következik, hogy a gyáripar létesítése a városokban a társadalmi-gazdasági fejlődésre gyakorolt rendkívül nagy hatása ellenére negatív hatást fejt ki a környezet fejlődésére. E tekintetben Bácskában még nem fordultak elő nagyobb hibák. A gyáripar fejlődése sok munkaerőt igényel, és ezt különösen a mezőgazdaságból meríti, amely Bácskában a legnagyobb munkaerőforrás. A mezőgazdasági munkaerő-fölösleg a gyáriparban látja távlatát, s ez készteti migrációra, mi-

közben nagy arányban növeli a városi lakosság számát. A lakosság számának növekedése Bácska nagyobb városaiban a fejlődési folyamat logikus következménye, amely összefüggésben van a gazdasági és szociális fejlődéssel. Ez az urbanizáció korszerű szakasza, és a termelés, valamint a lakosság területi koncentrációjára való törekvés. A társadalom érdeke, hogy ezt a folyamatot és a migrációt tervszerűen szabályozza. Az egyik legfontosabb tényező a gyáripari létesítmények megfelelő elhelyezése. A gyáripar fejlesztését össze kell hangolni az egész gazdaság fejlődésével, s ugyanígy a munkaerő mezőgazdaságból való migrációját is társadalmilag és tervszerűen szabályozni kell a gyáripari létesítmények megfelelő elhelyezésével.

Bácskában a harmadlagos tevékenység fejlődése szoros kapcsolatban van a műszaki haladással az urbanizáció fejlődésével, valamint az életfeltételek és az életmód változásával. A másodlagos tevékenységek a legnagyobb mértékben az egyéni munkát igénylik, s ezzel lehetővé teszik nagyobb számú munkaerő, főleg nők foglalkoztatását. Ennél fogva a szolgáltatási tevékenységek a fejlődés jelentős tényezőjévé váltak és lehetővé teszik Bácska mezőgazdasága munkaerő-fölöslegének elhelyezését. A gazdasági reform előtt a gyáripar és az agrotechnika fejlődésével összhangban a harmadlagos tevékenységek is nagyarányú fejlődésen mentek keresztül munkát adva a volt földműves lakosságnak. Ez a folyamat ma lelassult a gyáripar és a mezőgazdaság fejlődésével való közvetlen összefüggés hatására.

A városokban nagy hiány mutatkozik az úgynevezett új kisipari tevékenységet végző személyekből. A fejlett iparral rendelkező társadalomnak megnövekedett szükségletei vannak a különleges szolgáltatások iránt, s ez jó alkalom a mezőgazdasági munkaerő-fölösleg szakképesítésére és elhelyezésére, s kiváltja Bácska városaiba irányuló migrációjukat, ahol a munka mellett megtalálják a korszerű életfeltételeket is.

2. *A falusi települések városiasodása és a kisebb gyáripari kapacitások fejlesztése.* Bácska falusi lakosságának élete lényeges változásokon ment keresztül, és bizonyos formáiban a városihoz hasonlóvá vált. A korszerű agrotechnika alkalmazásával lényegesen megváltozott a mezőgazdasági termelés módja, és változáson ment keresztül a falusi lakosság anyagi és szellemi kultúrája. Az említettek életmódjának megváltoztatására kihatással volt a város is. Az egyik lényeges változás a munka hivatásszerűvé válása. A klasszikus faluban a hagyományos földművelésben nem volt munkamegosztás, ugyanaz a személy mindenféle munkát végzett. A szocialista viszonyok bevezetésével és a technológiai folyamatok alkalmazásával bekövetkezett a munka hivatásszerű megoszlása és a meghatározott munkaidő bevezetése; a mezőgazdasági termelés pedig mindinkább ipari jelleget kapott. E viszonyoknak köszönve növekedett az életszínvonal és szabad időhöz jutottak a földművesek, s azt mindinkább úgy használják ki, mint a városban élők.

A mezőgazdasági munkaerő-fölösleg által a városokra és a másodlagos, valamint harmadlagos tevékenységekre gyakorolt hatását Bácskában a

falusi települések gyorsabb városiasításával és a kisebb gyáripari kapacitások falun való fejlesztésével lehet csökkenteni. A falusi települések intenzívebb urbanizációja csökkentené a falusi és a városi települések lakóinak életmódja közötti különbségeket. Ilyen feltételek között, amennyiben a falusi és a mezőgazdasági munkaerő helyben jutna munkához, nem törekedne mindenáron a városba. Ehelyett szívesebben maradna a falun, a legrosszabb esetben ingázna.

Azonban a foglalkoztatást a falun is meg lehet oldani megfelelő módon. A termelési kör mindaddig nincs bezárva, amíg nem épülnek szárítók, a nagyobb helységekben pedig gabonatárolók és hűtőházak. Enélkül nincs sem korszerű élelmiszeripar, sem élelmiszer-kereskedelem. Bácskában ideális feltételek vannak az agráripari komplexum megszervezésére, melynek vállalnia kellene kisebb gyáripari létesítmények felépítését a falun a termelésének bővítését célzó gazdaságpolitikával összhangban. A kisebb gyáripari kapacitások, elsősorban az élelmiszeripar mint például az élelmiszeripari féltermékek és késztermékek, a zöldség feldolgozása, mely nem tűr hosszú várakozást és szállítást, a korszerű készételtermelés stb. Felesleges bizonyítgatni, hogy mindezzel a falusi munkaerő-felesleg foglalkoztatása mellett teljes gazdasági indokoltság és pénzügyi eredmény valósítható meg.

3. A mezőgazdasági termelés fejlesztése a városok környékén. Bácskában a városok korszerű fejlődése jelentős és sokoldalú hatást gyakorolt a város környéki lakosságra. Elsősorban innen folyt a mezőgazdasági munkaerő-felesleg vándorlása, s a klasszikus mezőgazdasági termelés részben a korszerű szükségletek hatása alá került.

A város környéki zóna fogalma alatt a nagyobb város, illetve gyáripari központ körüli területet kell érteni, amely mezőgazdasági termékekkel látja el a fejlődésben levő város lakosságát.

A lakosság számának növekedése, az intenzív társadalmi-gazdasági fejlődés és a korszerű táplálkozás nagyobb igényeket támaszt a mezőgazdaság iránt és azt új feladatok elé állítja. Ebben a folyamatban a mezőgazdaságon belül a termelés differenciálódása és szakosítása megy végbe. Bácskában egyes mezőgazdasági szervezetek hozzáláttak főzelékfélék, gyümölcs, hús, tejtermékek stb. termeléséhez. Üvegházak épültek korai főzelékfélék termesztésére, gyümölcsösöket telepítettek, szarvasmarha-, sertés- és baromfifarmot létesítettek a fejlődésnek és a korszerű szükségleteknek megfelelően.

A város környéki (különösen Újvidék, Szabadka és a többi nagyobb bácskai város körüli) településeken önállóan is megkezdődött a főzelékféle és a gyümölcs belterjes termesztése. Ily módon Bácska nagyobb városai körül mezőgazdasági termeléssel foglalkozó különleges körzetek jöttek létre, amelyekben a kis magánparcellákon nagyobb számú kézi munkaerőt alkalmaznak.

A lakosság számának növekedése, a városok és a gyáripar fejlődése, a mezőgazdaság belterjesebbé válása, valamint a különféle táplálékok

iránti szükséglet diktálták és gazdagították Bácska élelmiszeripari ágazatainak fejlődését. Azzal párhuzamosan korszerűsödött a hűtéssel kapcsolatos tartósítás rendszere, s ezzel létrejött a főzelékfélék, a gyümölcs és minden más, feldolgozásra és emberi tápláléknak szánt mezőgazdasági termékek megőrzéséhez és feldolgozásához szükséges műszaki alap.

Az utóbbi időben a termelők belátták a zárt helyi (fóliasátras) főzelékféle-termesztés előnyét. Termesztésében ugyanis nemcsak a terméseredménynek és a minőségnek tulajdonítanak nagy fontosságot, hanem a termesztés időtartamának is. Ezért manapság egyre inkább megvalósul az egész évben, folyamatosan történő és az évszakoktól független főzelékféle-termesztés.

Az üvegházakban folyó termelés ipari jellegű főzelékféle-termesztés, mert szünet nélkül folyik benne a termelési folyamat. A zárt helyiségben folyó főzelékféle-termesztés általában véve nincs gépesítve, s ezért több kézi munkaerőt követel, amelynek költségei még a termelési költségek ötven százalékánál is magasabbak. Emiatt olyan rendkívül alacsony a termelékenység az üvegházakban. Egy dolgozó például 650—750 négyzetméternyi területen termeszt paradicsomot, 250 négyzetméteren uborkát, 600 négyzetméteren paprikát stb., a termelési költségek struktúrájában az emberi munka költségei a paradicsom esetében 35, az uborka és a paprikatermesztésben 52, illetve 51 százalékot tesz ki.

Újabban az üvegházakban a földmegmunkálást kistraktorokkal és más mezőgazdasági gépekkel végzik. A kipufogó gázok okozta ártalom elkerülése végett villanymotor üzemeltetésűek. Ilyen és hasonló gépekkel 10 százalékra lehet csökkenteni a termesztéshez szükséges emberi munkaerőt. A földmegmunkáláson kívül egyéb munkafolyamatokat, a vetést, az öntözést, a szállítást stb. is lehet gépesíteni a főzelékféle termesztésében, de mindezek ellenére ez a termelés a legmunkaigényesebb.

Mindegyik szakosított mezőgazdasági termelés, de különösen a főzelékféle termesztése az értékes piaci áru előállítása mellett nagy lehetőséget nyújt a munkaerő-felesleg áthelyezésére a mezőgazdaságon belül. A fentiekből kitűnik, hogy a főzelékfélék termesztése még mindig sok emberi munkát igényel, s ez lehetőséget nyújt annak a munkaerőnek a foglalkoztatására, amelyet a korszerű agrotechnika bevezetése Bácskában kiszorított a klasszikus mezőgazdasági termelésből. Ugyanakkor csökkenne a munkanélküliek által a városokra, valamint a gyáriparra és a harmadlagos tevékenységekre gyakorolt nyomás, s a szervezett termelés sokoldalú társadalmi haszonnal járna.

Sajnos az e téren kínálkozó rendkívüli feltételeket és lehetőségeket Bácskában nem használják ki eléggé, jóllehet nyilvánvalóak a többtermelés iránti igények. Ez utóbbiakat igen gyakran megerősítik olyan termékek indokolatlan behozatala, amelyeket jobb szervezéssel, megfelelő tervezéssel nálunk is lehetne termelni, mégpedig többet és jobb minőségűt, s ahelyett, hogy behoznánk, még exportálhatnánk is.

Olyan, nagy agrárkomplexumok létrehozására kell törekedni, amelyek képesek arra, hogy tervszerűen és összehangoltan, valamint az élelmi-

szeripar teljesítőképességének szükségletei és a piaci kereslet alapján megszervezzék a termelést, és részben megoldják a munkaerő-fölösleg átömlesztését Bácska mezőgazdasága keretében. Ez jelentős társadalmi haszonnal járna.

V. ÖSSZEFOGLALÁS

A mezőgazdaság fejlődése Bácskában jelentős társadalmi változásokat hozott, amelyek a munkaerő és a lakosság összetételének megváltozásában jutnak kifejezésre. A strukturális változások kiváltották a munkaerő és a lakosság migrációját a falvakból a városokba, illetve a mezőgazdaságból a gyáriparba és más gazdasági tevékenységekbe. A munkaerő vándorlása a hagyományosból a korszerű gazdaságba a társadalmi fejlődés törvényszerűsége.

Bácska mezőgazdaságában nagy munkaerő-tartalék keletkezett az agrotechnika korszerűsödésével. A munkaerő-fölösleg a mezőgazdaságból és a faluról a munkáltató központok felé vándorolt a gyáriparban és más tevékenységekben keresve munkát. Bácska földműves lakosságának arányszáma az 1961—1971-es időszakban 46,51-ről 33,58 százalékra csökkent.

Bácskában a falusi lakosság zöme főleg két okból szűnt meg földművelő lenni: a) véglegesen elhagyta a mezőgazdaságot és a faluról a városba költözött, és b) a mezőgazdaságon kívül állt munkába, azonban megtartotta mezőgazdasági birtokát, s ily módon a valamikori mezőgazdasági magántermelő gyakran a faluban lakik, s naponta utazik a városba, illetve az első-, második- vagy harmadrendű munkáltató központokba.

A munkaerő napi migrációja ma már minden város fejlődésének kísérő jelensége. Amennyiben az abszorpciós központ fejlettebb, különösen a gyáripar tekintetében, akkor kifejezettebb a napi migráció.

A mezőgazdasági munkaerő-fölösleg nyomást gyakorol a városokra és a mezőgazdaságon kívüli tevékenységekre. A jövevények által végzett nyomás intenzitása egyenes arányban növekszik a munkáltató központ nagyságával és vonzóerejével.

A munkaerő ésszerű alkalmazásának időszaka, amely az egész országra jellegzetes volt, komolyan érintette Bácskát, Jugoszlávia legfejlettebb mezőgazdasági vidékét. Ennek egyik következménye volt 29 073 személynek, az aktív lakosság 5,22 százalékának a migrációja, azaz ideiglenes külföldi munkára való távozása. Legtöbbjük az 1961—1971-es időszakban talált munkát más országokban. Az 1971-es népszámlálástól 1974 végéig Bácskából 6875 személy távozott külföldi munkára. Ideiglenes külföldi munkavállaláson főleg fiatal, 20—35 éves férfi munkaerő tartózkodik. Társadalmi közösségünk fejlődése érdekében ezt a problémát úgy kell megoldani, hogy munkalehetőséget teremtünk a hazatérők szá-

mára a gazdaság átállításával, új gazdasági létesítmények építésével és a mezőgazdaság korszerűsítésével.

A mezőgazdaság korszerűsítésével, a korszerű agrotechnika és agrokémia alkalmazásával, az emberi munkaerő-szükséglet állandóan csökkent, ugyanakkor megkétszereződött a legfontosabb növényi kultúrák terméshozama. A termelési és műszaki megoldások elégtelen fejlettsége következtében a növénytermesztés példájára az állattenyésztésben is munkaerő-fölösleg keletkezik, amelyet a mezőgazdasági termelés és különösképpen a nem kielégítő állattenyésztés bővítésével kell foglalkoztatni.

Az élelmiszer iránti állandó és növekvő kereslet következtében növekedni fog a mezőgazdasági termelés a szükségletekhez és a gazdasági érdekekhez idomulva. Az élelmiszer-, az energia- és a nyersanyagtermelés fejlesztése hazánk egyes vidékeinek, így Bácska gazdasági fellendülésének is a legjelentősebb előfeltételei közé tartozik. Ezért társadalmi közösségünk kötelessége feltételeket teremteni a szilárd, folytonos és korszerű mezőgazdasági termeléshez, valamint a munkaerő-feleslegnek a mezőgazdaságból más tevékenységekbe való áttéréséhez.

A munkaerő-tartalékok felhasználásának tervezése kiemelkedő jelentőségű a teljes foglalkoztatottság és a munkaerő hatékony kihasználása tekintetében. Mivel ez általános társadalmi érdek, magától értetődő, hogy társadalmilag irányítani kell a migrációt, és meg kell teremteni a mezőgazdasági munkaerő-fölöslegnek a mezőgazdaságon kívüli tevékenységekbe való irányítását.

Fordította *Kalapis József*

IRODALOMJEGYZÉK

1. Popis stanovništva i stanova 1971. — Stanovništvo SR Srbije prema ekonomskim obeležjima — Republički Zavod za statistiku, statistički bilten br. 90, Beograd, septembra 1972.
2. OECD: „Low Income in Agriculture and Economic Growth" — Apendix, Table 9.
3. A. P. Borzunov, B. V. Vlaszov: „Promislenoszt na seljo" — Izdateljsztvo „Znanie", Moszkva, 1971.
4. Popis stanovništva i stanova 1971. — Stanovništvo SR Srbije prema vitalnim i migracionim obeležjima — Republički zavod za statistiku, statistički bilten br. 96. Beograd, februara 1973.
5. Pokrajinski zavod za statistiku: „SAP Vojvodina između XIV i XV Konferencije SK 1968—1972." — Novi Sad, 1973.
6. Dr. Petar J. Marković: „Strukturne promene na selu kao rezultat ekonomskog razvitka period 1900—1960" — Zadružna knjiga, Beograd, 1963.
7. Zavod za ekonomiku i privredni razvoj, Subotica: „Regionalni razmeštaj proizvodnih snaga i uslovi razvitka pojedinih područja SAP Vojvodine u narednom periodu" — kivonat a tanulmányból, Subotica, maja 1973.

8. Zsaklin Bozsjo-Garnye — Zsorzs Sabo: „Ocserki po geografii gorodov" — Izdateljsztvo „Progresz", Moszkva, 1967.
9. Akademija nauk SSSR. Nacionalni komitet szovjetszkih geografov: „Problemi szavremenoj urbanizacii" — Sztatisztika, Moszkva, 1972.
10. Glavnaja redakcija szocijalno-ekonomicseszkoj literaturi: „Markszisztics-ko-leninszkaja teorija narodonászelenija" — Izdateljsztvo „Miszl", Moszkva, 1971.
11. Republički sekretarijat za urbanizam, stambene i komunalne delatnosti SRS: „Prostorni plan SR Srbije" — II element — Ekonomske komponente organizacije uređenja prostora, Beograd, 1973.
12. Popis stanovništva i stanova 1971. — Prvi rezultati popisa stanovništva i stanova SAPV. — Pokrajinski Zavod za statistiku, statistički bilten br. 5. Novi Sad, maja 1971.
13. „Priručnik radnih normi i normativa za poljoprivrednu proizvodnju" i izdanje Saveza zemljoradničkih zadruga AP Vojvodine, Novi Sad, 1950.
14. Pokrajinska Geodetska uprava, Novi Sad — Statistički podaci geodetskih uprava opština Bačke za 1972.
15. „Priručnik o organizaciji rada u seljačkoj radnoj zadruzi" — Zadružna knjiga, Beograd, 1949.
16. Dr. Bogdan Rajkov, dr. Svet. Otašević: „Optimalizacija rada i korišćenje mašina u ratarskoj proizvodnji" — Studija Poljoprivrednog fakulteta, Novi Sad, 1973. (kézirat).
17. Dr. Petar Marković i drugi: „Aktuelna pitanja ekonomskog položaja i daljeg razvoja jugoslovenske poljoprivrede" — Beograd, mart 1973.
18. Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka: „Ljudski faktor i problemi zaposlenosti" — Beograd, 1969.
19. UN. Economic for Europe: „Economic Survey for Europe 1968" part. III. The European Economy in 1968, ch. III. Determinants of Labor Suplly in Europe 1950—1965.
20. Dr. Mladen Friganović: „Socijalna geografija i stanovništvo sveta" — Zagreb, 1968.
21. Akad. H. Daszkalov, Doc. T. Murtazov: „Proizvodnja povrća u toplim lejama i staklarama (fordítás bolgár nyelvből) — Beograd, 1961.

Rezime

Migracija seljačkog stanovništva u Bačkoj kao rezultat razvoja agrotehnike

Posleratni nagli razvoj privrede u Bačkoj, naročito usavršavanje agrotehnike i agrohemije, prouzrokovalo je značajne društvene promene, koje se manifestuju u izmeni strukture radne snage i stanovništva. Strukturne promene uslovile su migracije radne snage i stanovništva iz sela u grad, odnosno iz poljoprivrede u industriju, tercijerne i druge delatnosti. Prelazak radne snage iz tradicionalnog u savremeni sektor proizvodnje predstavlja zakonomernost društvenog razvoja.

U poljoprivredi Bačke postoje velike unutrašnje rezerve radne snage nastale

usavršavanjem agrotehnike i agrohemije. Viškovi radne snage iz poljoprivrede i sela migriraju ka radnim centrima u potrazi za zaposlenjem u industriji i drugim delatnostima. Na taj način učešće poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu Bačke smanjilo se u periodu 1961—1971. godine sa 46,51 na 33,58 procenta.

U Bačkoj su najkarakterističnija dva vida deagrarizacije seoskog stanovništva: a) trajno napuštanje poljoprivrede i odlazak iz sela u grad, odnosno u centre zapošljavanja i b) zapošljavanje van poljoprivrede uz zadržavanje poljoprivrednog poseda, pri čemu bivši individualni proizvođač često ostaje da stanuje u selu a kao dnevni migrant radi u gradu. Dnevne migracije radne snage prate danas razvoj svih gradova usled nemogućnosti rešavanje stambenog problema u gradovima ili pak usled postepene urbanizacije sela prestaje interes za stanovanjem u gradu. Ukoliko je absorpcioni centar razvijeniji i atraktivniji, naročito industrijski, dnevne migracije radne snage su intenzivnije.

Period racionalnog zapošljavanja radne snage ozbiljno je pogodio Bačku, jednog od najznačajnijih poljoprivrednih centara u Jugoslaviji. Jedna od posledica je ekonomska migracija 29 073 lica, odnosno 5,22 procenta aktivnog stanovništva na privremeni rad u inostranstvo i to najviše u periodu 1961—1971. godine. Od popisa stanovništva u 1971. godini do kraja 1974. godine iz Bačke je otišlo u inostranstvo još 6785 lica, mahom muška radna snaga od 20—35 godina starosti.

U interesu progresa naše društvene zajednice ovaj problem treba rešiti stvaranjem uslova za zapošljavanje radnika povratnika i to skladnim prestruktuiranjem privrede, izgradnjom novih privrednih kapaciteta i modernizacijom poljoprivrede, stvaranjem agroindustrijskih kompleksa itd., s tim pre što se radi o najvitalnijem delu radne snage u čije je stručno usavršavanje uloženo značajnih društvenih sredstava.

Usavršavanjem poljoprivredne proizvodnje potreban ljudski rad se neprestano smanjuje, međutim viškovi radne snage mogu se zaposliti proširenjem poljoprivredne proizvodnje, naročito u nedovoljnoj stočarskoj proizvodnji i u povrtarstvu, koje iziskuje dosta ljudskog rada, zatim u sekundarnim i tercijernim delatnostima.

Usled permanentne i sve veće potražnje hrane, poljoprivredna proizvodnja će da raste prilagođavajući se potrebama i ekonomskim interesima. Proizvodnja hrane, energije i sirovine predstavlja najznačajnije uslove ekonomskog prosperiteta naše zemlje i njenih pojedinih regiona, između ostalog i Bačke. Zato naša društvena zajednica mora obezbediti uslove za stabilnu, kontinuiranu i savremenu proizvodnju u poljoprivredi, kao i transfer viška radne snage iz poljoprivrede u nepoljoprivredne delatnosti.

Planiranje iskorišćavanja radnih rezervi ima prevashodan značaj za obezbeđenje pune zaposlenosti i efektivno korišćenje rada u privredi. Pošto je to opštedruštveni interes, logično je da se migracije društveno usmeravaju i obezbede uslovi za uspešan i planski transfer viška radne snage iz poljoprivrede u nepoljoprivredne delatnosti.

Summary

The migration of the village population in the Bačka as a consequence of the agrotechnical development

The immediately development of the economics in the Bačka in the years after the world war, especially the perfection of the agrotechnics and agrochemistry had the consequence an important social change, which manifested itself in the transformation of the structure of the working forces and the population. The structual transformations conditioned the fluctuation of the manpower and the population from the villages into the towns, from the agricultural into the industrial, from the tertial into other branches respectively. The fluctuation of the manpower from the traditional into the modern sectors of the production presents a lawfull conditioned social development.

In the agricultural production of the Bačka there is a lot of internal manpower reserve originated as a consequence of the agrotechnical and agrochemistry perfection. The surplus of the manpower from the agriculture and from the villages is migrating toward the greater industrial centers owing to find a job in the industry or in other kind of activities. In this way, the participation of the agricultural manpower in the total manpower to the population in the Bačka decreased in the period from 1961—1971 from 46,51 into 33,58%.

In the Bačka the two most characteristic forms of deagrarisation of the village population are: a) the desertion the agriculture and fluctuations into the towns, or into the greater centers of employment respectively, and b) the employment out of agriculture, with maintaining of landed property, when the former individual grower often remains to live in the village, but as a daily migrant, he has his employment in the town. The two migration of the manpower are followed newly by the development of the towns as a consequence of impossibility of the solving of housing conditions in the towns, or as a consequence of the successive urbanization of the villages, so there is no more interest of living in the towns. When the absorbtion centers are more developed and more attractive , especially the industrial centers, the daily migration of the manpower is more intensive.

The period of the rational employment of the manpower touched seriously the Bačka, one of the most important agricultural centers in Yugoslavia. One of the consequences of it is the economical migration of 29.073 persons, i.e. 5,22 per cent of active population into the temporary employment abroad respectively, above all in the periode between 1961 and 1971. Beginning from the national census in the year 1971, up to the end of the year 1974 from the Bačka went abroad 6.785 persons more, chiefly male manpower in the age between 20 and 35 years.

In the interest of the progress of our social community, this problem is to be solved with establishing of the employment conditions for them who are about to come back, namely by according changement of the economical structure, with building and establishing of new economical capacities and by modernization of the agricultural production, with building of new agroindustrial complexes, and so, so much the more, that it concerns the most vital part of the manpower, in whose professional education there were invested significant social resources.

With perfection of the agricultural production, the necessery human man-

power is successively diminishing, but the surplus of the manpower can be employed by enlargement of the agricultural production, especially in the insufficiently developed livestock-farming and in the truck-gardening, which require a lot of human works, furthermore in the secundary and tertial activities.

In sonsequence of a permanent increasing and more requirements of the food, the agricultural production will be enlarging, adapting himself to the necessities and economical interests. The foodstuffs production, the production of energy and raw materials present the most important conditions of economical prosperities of our country, and his individual regions, among other of the Bačka as well. Therefore our social community must establish the conditionds for a stabile, constant and modern agricultural production, and the removal of the manpower surplus from the agricultural into the not agricultural branches of the productive activities.

The contemplation of exploatation of the manpower reserves has a primar importance for the guarantee of the complete employment and effective exploatation of the working forces in the economics. As it presents generally a social interest, it is logical, that the migration and the fluctuation must be socially directed, owing to assure the conditions for a successfull and planned removal of the manpower surplus from the agricultural branches of the production into the not agricultural activities.